

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT
 Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Cluj
 Editura Tipo MC, Oradea-2020

Cartea Mea e și a Ta! ISSN 2734-6889 - ISSN-L 2734 - 6889

Poezia Beiușului

Prof. Dr. Maria VAIDA

Literatura cultă a Bihorului începe cu un nume cvasinecunoscut, ce urmează imediat după acela al episcopului Samuil Vulcan, ctitorul celebrei instituții de învățământ de la Beiuș. Este vorba despre lucrarea *Poema Munților Beiușului*, scrisă de șpanul domnesc din Beiuș, Dimitriu Meci, și finalizată în anul 1816. Poema este publicată aproape după o jumătate de veac (darul postum al poetului, ca și în cazul *Țiganiadei* al foarte școlitului ardelean Ion Budai-Deleanu), în almanahul *Zorile Bihorului*, Oradea, 1854, versurile fiind dedicate cu prilejul onomasticii lui Samuil Vulcan. Pe facsimilul titlului interior al primei ediții, apare mențiunea: „tramisă pentru *Almanach* de Moise Sor'a Noac”. Prin acest document, descoperit la Biblioteca Academiei Române de către profesorul universitar dr. Mircea Popa, care în 1996 semnează o ediție împreună cu regretatul Constantin Mălinaș, în colecția *Biblioteca scriitorilor bihoreni*¹, ni se dezvăluie începuturile literaturii culte din Bihor, precum și faptul că celebra ctitorie vulcaniană rodește, formează oameni de cultură în zona binecuvântată a Beiușului.

Mircea Popa, istoricul și criticul literar clujean, născut pe apa Crișului Negru, în Lazuri de Beiuș, reușește de multe ori să mute granițele timpului pentru unele specii literare, cum ar fi poema, fabula, elegia, alegoria, poemul filosofic, cercetările sale îndreptându-se mai ales asupra scriitorilor din zona Bihorului, a Beiușului, mai precis.

Criticul precizează că Moise Sora Noac (1806-1862) era un poet, preot care a pribegit prin mai multe localități bihorene, iar Dimitriu Meci s-ar fi stins din viață în anul 1840. Pe când junii lepturiști bihoreni se străduiau să publice *almanacul național*, *Diorile Bihorului*, Moise Sora Noac le oferă spre publicare poema lui Dimitriu Meci, conștient de valoarea națională a lucrării. Deși era în contratimp cu epoca sa, putând fi considerată vetustă, locul ei ar fi lângă *Țiganiada* lui Ion Budai Deleanu, *Istoria lui Arghir* a lui Barac, *Anul cel mănos și Reporta din vis* de Vasile Aaron, epopei sau poeme cu răsunset în vremea lor, de mari întinderi, predominante de un epicism prea abundent.² Precum în lucrările celor amintiți, și aici predomină aspectul național, cultul clasicității, aspectul etnografic și folcloric, preferința pentru epopee, acea specie nobilă și veche, de la Homer încoace, dar și textele sentimentale din Ovidiu, Vergiliu, Horațiu, citite în original de către cărturarii școliți la Beiuș sau în Apus și traduse de către cărturarii beiușeni.

Este cert că episcopul Samuil Vulcan adunase în jurul lui o seamă de cărturari, filologi, istorici, literați sau profesori, dezvoltând, cu vădită întârziere, iluminismul românesc. Ilustrul critic Mircea Popa ne amintește în acest sens pe Simeon Maghiar, cu lucrarea *Cuvântări despre taina preoției*, apărută la

¹ Dimitriu Meci, *Poema Munților Beiușului: 1816*, studiu de Mircea Popa, ediție de Constantin Mălinaș, Editura Mihai Eminescu, Oradea, 1996, colecția Biblioteca scriitorilor bihoreni.

² Vezi Mircea Popa, în ed. cit., p.5.

Viena în 1784, Nechita Horvat, autorul scrierii intitulată *Poslanie sau dreaptă oglindă a păcii*, publicată la Viena în 1787, în care autorul militează pentru emanciparea românilor și pentru unitatea lor politică și religioasă. Nu în ultimul rând, se cuvine amintit cărturarul Ioan Corneli, colaborator al *Lexiconului de la Buda*, apărut în 1825, acesta fiind un apropiat al lui Samuil Vulcan, ca de altfel și Ioan Alexi, ajuns episcop al Gherlei, Petru Mărcuțiu din Roit care este autorul copiei după *Cronica* lui Șincai, Iosif Pașca de Pericei, traducător renumit la vremea aceea. Relații amiabile a avut S. Vulcan cu Tipografia de la Buda, precum și cu cei trei corifei ai Școlii Ardelene: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, episcopul fiind una dintre personalitățile cele mai elogiabile de către contemporani. Dintre admiratorii săi făcea parte și Dimitriu Meci, numit episcop administrator (șpan) al domeniului Beiușului, funcție pe care a avut-o mai multe decenii, chivernisind cu grijă domeniul episcopesc. El a scris elegii, ode, scenete, poezii alegorice, fabule, chiar o baladă erotico-licențioasă, numită *Blestemul purecelui*. Meci voia să adune poeziile sale într-un volum, unele scrise în limba latină, altele în limba română sau maghiară; unele sunt lămuritoare ale legilor lui Horea pentru împăratul Iosif al II-lea, sugerând imperiului să ofere libertăți religiei greco-catolice pentru români. Profesorii și studenții de la Liceul din Beiuș erau o societate prielnică desfătărilor literare ale autorului nostru, ca de exemplu această *Odă*, scrisă parcă spre încântarea alumnilor și învățăceilor lui Vulcan. Printre alte acte de caritate și cultură, Dimitriu Meci a înființat o Fundație pentru tinerețea română greco-catolică din Oradea, a donat în scopuri caritabile comunității orașului Beiuș „5 gălete de pământ” din raza comunei Sânmartin, de lângă Oradea. Fundația înființată de Meci a dăinuit din 1826 până în 1837, când Vasile Erdely a propus sistarea ei, din motivul că ar fi fost îngreunată de nepotul George Marinca, fiul surorii lui Dimitriu Meci, preoteasă din satul Babuț. De asemenea, Meci este primul traducător din *Ars amandi* a lui Ovidiu, dar și din *Metamorfoze*.³ Iată ce observă, cu multă profunzime, criticul și istoricul literar Mircea Popa: „Într-o epocă în care interesul clasicist al iluminismului se întrepătrunde cu sentimentalismul irmoaselor și al cântecelor de lume, care chiar în această epocă încep să fie descoperite de către o burghezie și o orășime interesate de petreceri și de intimitatea misterioasă a iubirilor de alcov, a amantlăcurilor și aventurilor sentimentale, poeziile lui Dimitriu Meci reprezintă o importantă etapă de democratizare a sentimentului, de vădită expansiune a eului poetic, de cucerire pentru poezie a unor noi spații poetice. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât Meci nu traduce ad literam cuvintele, ci interpretează și rescrie, în viziune proprie textul, renunțând la lungimea și ornamentica încărcată a versului latin ovidian, în favoarea unei prozodii vioaie, săltărețe, de tip popular (...) Traducerile din *Arta iubirii* a lui Ovidiu efectuate de Meci au un aer absolut modern și o privire simțualistă încărcată de erotică densă, senzuală.”⁴ Exemplul ales este edificator: „Și de n-ar fi vătămată/ Geana era mândră toată,/ Cu gura tare mușcată/ Era meriită⁵ toată./ Grumajii era-nsemnați/ De dinții cei blânzi mușcați.” (P.O. Naso, *Elegia a VII-a*).

Capodopera lirică a lui Dimitriu Meci este *Poema Munților Beiușului*. Titlul acesta poate induce în eroare pe lectorul neavizat, deoarece Beiușul este situat în zona unei mirifice depresiuni, așezate între munți, de la Stâna de Vale până la Băița, de jur-împrejur, de la Mierag până la Chișcău, continuând cu zona Apusenilor, până la Muntele Găina. Peisajul, ca ramă a tabloului conturat, este mirific, poetul sensibil surprinde cele mai fine detalii ale toposului de basm: „Sub dumbrava cea străină/ Unde recea umbră-alină/ Unde zorii, când zâmbesc/ Vârful salbelor albesc,/ Floarea-ndată înviază/ Prin a soarelui dulci rază/ Vine roua și grăbește/ Picuri de argint stropește,/ Înverzind pe văi, pe toate,/ Adăpând fântâne stoarse...” (p. 16)

Criticul Mircea Popa găsește asemănări între această poemă idilică de tip iluminist și *Primăvara amorului* de Iancu Văcărescu, *Dezmierdare poeticească* de Gheorghian Hagi Toma Peșacov, *Călătoria lui Cupidon la pustiu* de Ianache Gane, sau poemă *Zlatna*, de Martin Opitz, asemeni acesteia, poemă lui Dimitriu Meci fiind încărcată de elemente folclorice, etnografice specifice Munților Apuseni, obiceiul de pe Muntele Găina ș.a. Ambii autori au ca motiv liric central drumul, călătoria, eroii trec prin spații geografice diferite și reînvie mitologia acestor munți, adevărat Olimp al moșilor, cu o frumusețe naturală deosebită. Istoria poemei are geneza în basmul popular cu doi feciori de împărat, Someșul și Drăganul care pornesc în lume să-și caute norocul. Firul epic se derulează pe parcursul cânturilor epopeii, în număr de patru, pe o structură compozițională clasică și echilibrată, având și un moto, care atenționează cititorul că faptele sunt reale. După cum și pornirea în lume să-și caute norocul a celor doi feciori de

³ Vezi ms. rom. 681, sau ms. nr. 560 de la BAR, Filiala Cluj-Napoca.

⁴ Mircea Popa, în ed. cit., p.14.

⁵ „Meriită” însemnând „albăstrită”, în limbajul popular din Țara Beiușului.

Împărat este atât de actuală după două veacuri: „Să lăsăm a noastră țară/ Să custăm la munți afară/ Într-acest loc desfătat,/ Și liman adevărat/ Unde pentru dulci petreceri/ Nice ari, da nice seceri.” (p.17). Cu alte cuvinte, tinerii fii de împărat, Drăgan și Someș, cred că prin alte țări umblă câinii cu covrigi în coadă, râurile sunt de lapte și miere, ca în *Țiganiada* lui I. Budai Deleanu, în viziunea lui Parpangel, eroul epopeii.

Imaginile și întâmplările gravitează între realitate și mit, zânele și personajele mitologice, asemeni zeilor lui Homer, se amestecă printre oameni, râd, se ceartă, Pan strigă, faunii cască, se îndrăgostesc și se umanizează. Din opera lui Ovidiu, Dimitriu Meciuc preia motivul zămislirii oamenilor din pietre, iar răzvrătirea zmeilor din munții Botesei are drept consecință crearea crișenilor din pietre, ca dovadă rezistența și puterea lor de luptă cu forțele naturii dezlănțuite: „Dau din fructul locului/ Tot a noua domnului,/ Apoi dau și grea porție/ Oastei și la-mpărăție./ D-apoi la notari tot dare/ Și la dascăli încă mare/ Ca pe prunci să nu-i silească/ Și cu școala să-i belească./ Mai dau la preoți, păstori,/ La țaranii șerbitori./ Lasă și a semăna,/ Puținel din roada sa;/ Asta dar agonisire,/ Poate face prisosire?”. Acest pasaj, introdus cu efecte realiste considerabile și cu direcție satirico-ironică deosebit de clară, se referă la numeroasele dări pe care le plăteau oamenii de rând, locuitori ai Munților Apuseni, așa cum se dezvăluie în organizarea socială și politică a statului din *Țiganiada* ca: („demo-aristo-monarhicească/ așa să fie și așa să se numească”) o rezonanță a criticismului iluminist transilvănean față de nedreptățile pe care le îndurau românii din Țara Beiușului sau Țara de Piatră, dacă ne referim la celebra *Carte a Oltului* a lui Geo Bogza.

Un aspect inedit și livresc este lupta dintre Zeus și giganți, transpusă cu scopul vădit de a conferi o aură mitică Apusenilor, deoarece ei sunt considerați Olimpul moților. După un prim popas făcut la Bricei, după ce au parcurs Nemoiasa, Boteasa și Onceasa, feciorul Someș se îndreaptă spre Cluj, iar Drăgan spre munte. El parcurge drumul inițiat de la Piatra Tâlharului, Fântâna Rece, Bohodeiu, Cresuia, Păltinet, Piatra Arsă, Herdeteu, Cucuiata, Verșhoia, Vârtop, Boga, Ponor, Mălăiasa, Stana Pietrei, Bălăceana, Vârtopul Moților, Glevoaia, Iezer, Bătrâna Mare, Târgul Călinesii. Drăgan este impresionat de „târgul de dat”, un mod de a rezolva întâlnirea dintre fetele de la șes și feciorii de la munte în vederea căsătoriei. Autorul elogiază frumusețea fetelor, dar și minunatele veșminte pe care le poartă, cum ar fi: iile, șurțele, șirinca de postav, opinci cu gurgoi și părul împletit pe o roată de lemn, ca o cunună. Nici tinerii moți nu sunt neglijați, ei sunt descriși ca purtând haine negre de lână, țesute în casă, ținute lungi cu glugă, cămășile albe lăsate peste cioareci, cu brâie late de culoare roșie, cu opinci în picioare, pe cap cu cușme negre, de oaie, unii poartă barbă, alții își leagă părul la spate sau la urechi cu un moț, de unde și numele, consideră autorul. O astfel de descriere a portului popular feminin din zona Beiușului, de la Roșia sau Valea Mare, mai găsim în romanul Lucreției Suciuc, *Logodnica contelui Stuart*.⁶

Sub aspect etnografic, *Poema Munților Beiușului* evocă dansul *Călușerilor*, din acest colț de țară, prilej pentru tinerii moți să-și dovedească agilitatea, măiestria de dansatori și priceperea. Dansul se desfășoară pe muzica de ceteră (hidede) și cimpoi. Călușerii sunt tinerei, au veșminte albe cu arnici și brâu roșu, iar la picioare, pe pulpe au atârnați zurgălăi (șuralei). Este un dans specific doar bărbaților, fetele nu au ce căuta în Călușeri: „Iar vâtaful de-ndemână/ Ține un botoi în mână/ Pângă care s-are-un loc/ Și mișcări făcând la joc,/ Muzicariul de-a lor stat/ Tot ca dâșii îmbrăcat,/ Cietera când cârțâiește/ Cel vâtaf la pulpi clătește/ Și încep toți a jocare/ Șuralei a răsunare.” (p.20). În viziunea lui Dimitriu Meciuc, dansul este o variantă a răpirii sabinelor, ritual roman, un argument etnografic al continuității poporului român în Dacia, al originii romane a poporului nostru. Aici, cu prilejul prezentării dansului, avem și primele strigături cu caracter moralizator, în care e satirizată lenea, beția, nepăsarea, autorul dovedind vaste cunoștințe de folclor al altor popoare, cum ar fi amintirea lui Toldi Miklós, eroul maghiar, Marcu, de la Karloviț, eroul sârb, sau Janosić, haiducul slovac, puși în comparație cu eroii noștri populari. Aprecierea criticului Mircea Popa este lămuritoare: „E un moment herderian care nu trebuie scăpat din vedere, deoarece eposul popular a servit în acest timp ca o modalitate preferențială de resuscitare a conștiinței naționale, de care Meciuc nu e străin.”⁷

Poema Munților Beiușului de Dimitriu Meciuc este opera unui cărturar cu multă știință de carte, documentat și din surse străine (latine, germane, maghiare), sau din frumosul folclor din zona Beiușului, aflat la confluența celor trei Crișuri: Negru, Pietros, Limpede, afluenți ai altor mari râuri cu nume de Criș: Alb și Repede, care se unesc apoi cu Drăganul și Someșul, întregind panoplia geografică a Transilvaniei, până la Mureș sau Tisa, ducând până la Dunăre sau Marea Neagră dorurile poetilor români.

⁶ Lucreția Rudow-Suciuc, *Logodnica contelui Stuart*, ediție îngrijită de Florian Dudaș, Editura Lumina, Oradea, 1993.

⁷ Mircea Popa, în ed. cit., p.21.